

ТРУДОВЕ ПРАВО. ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

УДК 349.2(477)

DOI: 10.32342/2709-6408-2020-1-1-9

Ю.В. ДЕЛІЯ,

доктор юридичних наук,

доцент, доцент кафедри загальноправових дисциплін

Донецького юридичного інституту МВС України (м. Кривий Ріг)

Л.М. КНЯЗЬКОВА,

кандидат юридичних наук,

доцент, доцент кафедри загальноправових дисциплін

Донецького юридичного інституту МВС України (м. Кривий Ріг)

ЗАКОНОДАВЧЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАХИСТУ ТРУДОВИХ ПРАВ ПРОФЕСІЙНИМИ СПІЛКАМИ В УКРАЇНІ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Досліджено теоретичні та практичні проблеми законодавчого регулювання захисту трудових прав профспілковими організаціями в Україні. З часу набуття незалежності в українському суспільстві напрацьовано значний масив нормативно-правових актів у сфері захисту трудових прав профспілковими інституціями. У будь-якій країні нормальне функціонування професійних спілок у сфері захисту трудових прав неможливе без підведення під нього належних правових підстав. Проаналізувавши чинне законодавство, теоретичні та практичні напрацювання, вдалося сформулювати концепцію правових засад у сфері захисту трудових прав профспілковими організаціями, що включає в себе: конституційно-правові, законодавчі, підзаконні нормативно-правові акти, міжнародно-правові акти і локальні нормативно-правові акти. Норми Основного Закону є нормами прямої дії, і тому займають особливе місце в системі права. Досягненням українського суспільства стало прийняття Закону України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності», який офіційно закріпив за профспілками право на представництво і захист соціально-трудова прав та інтересів працівників. Звернуто увагу на те, що локальні нормативно-правові акти займають особливе місце серед нормативно-правових актів. Серед них важливу роль відіграють статuti профспілкових організацій, договори тощо. У висновках акцентується увага на вирішенні актуальних питань, а саме: по-перше, визначення кола відносин у сфері забезпечення трудових прав членів профспілкових організацій; по-друге, закріплення видів і заходів відповідальності посадових суб'єктів за невиконання або неналежне виконання зазначених повноважень; по-третє, розробка і впровадження дійових механізмів забезпечення функціонування профспілкових інститутів у сфері захисту трудових прав. Звертається увага на важливість реформування українського законодавства та проведення комплексних наукових досліджень теоретичних засад у сфері захисту трудових прав профспілками.

Ключові слова: захист трудових прав, профспілки, соціальне партнерство, правове регулювання функціонування професійних спілок, локальні нормативно-правові акти.

Исследованы теоретические и практические проблемы законодательного регулирования защиты трудовых прав профсоюзными организациями в Украине. С момента получения независимости в украинском обществе наработан значительный массив нормативно-правовых актов в сфере защиты трудовых прав профсоюзными организациями. В любой стране нормальное функционирование профессиональных союзов в сфере защиты трудовых прав невозможно без подведения под него надлежащих правовых оснований. Проанализировав действующее законодательство, теоре-

тические и практические наработки, удалось сформулировать концепцию правовых основ в сфере защиты трудовых прав профсоюзными организациями, которая включает в себя: конституционно-правовые, законодательные, подзаконные нормативно-правовые акты, международно-правовые акты и локальные нормативно-правовые акты. Нормы Основного Закона являются нормами прямого действия, и потому занимают особое место в системе права. Достижением украинского общества стало принятие Закона Украины «О профессиональных союзах, их правах и гарантиях деятельности», который официально закрепил за профсоюзами право на представительство и защиту социально-трудовых прав и интересов работников. Обращено внимание на то, что локальные нормативно-правовые акты занимают особое место среди нормативно-правовых актов. Среди них важную роль играют уставы профсоюзных организаций, договоры и т. п. В выводах акцентируется внимание на решении актуальных вопросов, а именно: во-первых, определение круга отношений в сфере обеспечения трудовых прав членов профсоюзных организаций; во-вторых, закрепление видов и мер ответственности должностных субъектов за неисполнение или ненадлежащее исполнение указанных полномочий; в-третьих, разработка и внедрение действенных механизмов обеспечения функционирования профсоюзных институтов в сфере защиты трудовых прав. Обращается внимание на важность реформирования украинского законодательства и проведения комплексных научных исследований теоретических основ в сфере защиты трудовых прав профсоюзами.

Ключевые слова: защита трудовых прав, профсоюзы, социальное партнерство, правовое регулирование функционирования профессиональных союзов, локальные нормативно-правовые акты.

Постановка проблеми. Сучасний етап розбудови українського суспільства ґрунтується на людиноцентристських засадах, а саме: правового, суверенного, демократичного суспільства, у якому домінують загальнолюдські цінності над державницькими. В основу розвитку держави покладено цивілізовані принципи, такі як захист прав, свобод і законних інтересів людини і громадянина. Законодавчий орган України визначив в Основному Законі держави людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку найвищою соціальною цінністю (ст. 3) [1].

У науковій літературі значна увага звертається на дослідження законодавчих основ захисту трудових прав громадян. Правові ж його основи поки що менше привертають дослідницький інтерес, хоча, на думку багатьох вчених, зокрема С.С. Алексеєва, позитивне право розвивається з прямою участю держави, яка надає юридичним нормам загальнообов'язкової сили і забезпеченості; від характеру держави, її політичного режиму залежать особливості права [2, с. 56]. Автори також виходять з того, що правові норми «матеріалізуються» шляхом законотворчості.

Проблема забезпечення трудових прав професійними спілками, правового регулювання як здійснюваного державою за допомогою сукупності правових засобів упорядкування відповідних суспільних відносин, їх юридичного закріплення, охорони й розвитку завжди була в центрі уваги вчених-правників.

Виходячи із загальної кількості ухвалених рішень Європейським судом з прав людини, в розрізі позовів проти держави України, розгляд справ з питань соціальних прав (позбавлення пільг і компенсації, порушені при визначенні пенсії, наданні матеріальної допомоги) займає 17% та економічних прав (на працю, її належну і своєчасну оплату, прав власності на землю) – 14%.

Стан дослідження. Окремі аспекти захисту трудових прав працівників досліджують у своїх працях відомі українські науковці: Н. Болотіна, В. Буряк, Г. Гончарова, В. Венедіктов, В. Жернаков, С. Запара, В. Лазор, Т. Маркіна, М. Іншин, П. Пилипенко, В. Прокопенко, О. Процевський, В. Ротань, М. Стадник, Н. Хуторян, Г. Чанишева та ін. Заслужовують на увагу розробки В. Цвиха, А. Сіленко, Н. Карпової щодо функціонування профспілок як громадських організацій та особливих груп інтересів. Разом з тим метою статі є дослідження правового регулювання захисту трудових прав працівників профспілками.

Мета статті – проаналізувати чинне українське законодавство у сфері захисту трудових прав профспілками та наукові дослідження вчених з цієї проблеми, розробити пропозиції щодо вдосконалення трудових прав та обґрунтувати сучасні тенденції захисту професійними спілками в Україні.

Виклад основного матеріалу. За даними Державної служби статистики, на 1 січня 2020 р. в Україні налічується близько 37 млн осіб працездатного населення [3, с. 9]. Апри-

орі, саме така кількість може бути задіяна у професійному русі. На практиці кількість працюючого населення в межах території української держави становить близько половини (15–16 млн осіб).

У країнах Європейського Союзу середній відсоток працюючих робітників у профспілках становить 22 % (Фінляндія – 79%, Італія – 33, Велика Британія – 28, Німеччина – 19,9, Франція – 7,8%) [4]. Що стосується ситуації в українському профспілковому русі, то слід погодитися з думкою І.М. Флис, що, по-перше, за роки незалежності відбувся масовий відтік працівників, зменшився майже на 62%, до 9 208,5 тис. осіб, по-друге, він має традиційний, інерційний характер [5, с. 418].

Згідно зі ст. 1 Закону України (далі – ЗУ) «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» термін «професійна спілка (профспілка)» означає: добровільна неприбуткова громадська організація, галузева спілка, що об'єднує громадян, пов'язаних спільними інтересами за родом їхньої професійної (трудової) діяльності (навчання) [6].

Сучасне життя характеризується стрімкою зміною структури усіх сторін соціального, політичного, економічного життя в державі. Є необхідність у здійсненні переходу від застарілих і неефективних підходів захисту прав та інтересів працюючих (найманих) працівників до формування і реалізації соціальної політики. Цей перехід можливий лише при взаємній готовності державних і суспільних інститутів до співробітництва та партнерства. Важливим чинником у знаходженні порозуміння між адміністрацією підприємств та найманими працівниками є профспілки.

Слід погодитися, що профспілки – це важливий інститут громадянського суспільства, який захищає права і свободи громадян у галузі трудових та соціальних прав. Роль профспілок набуває особливого значення в умовах становлення демократії та ринкової економіки. А створення потужних авторитетних профспілок, здатних відстоювати інтереси працівників, – невід'ємний резерв для побудови демократичної держави.

Слід підтримати існуючу в теоретичних розвідках думку стосовно розуміння категорії «заходи захисту» – це правоохоронні засоби примусового впливу, спрямовані на захист прав і правопорядку, припинення дій, які порушують право, і поновлення правового стану, що існував до порушення, примусове виконання обов'язків, які застосовуються до суб'єкта незалежно від його вини і, як правило, не тягнуть за собою додаткових для нього обов'язків або некомпенсованих обтяжень [7, с. 73]. Проте в правовому регулюванні захисту трудових прав, на нашу думку, має йтися про заходи, по-перше, щодо порушеного права, по-друге, заходи превентивного характеру. У цілому такі заходи мають бути сприйняті та підтримані українським суспільством.

Засади демократичного устрою в Україні закладені в основоположних документах держави, а саме в Декларації про державний суверенітет України (1990 р.) та Акті проголошення незалежності України (1991 р.). Серед задекларованих цінностей української держави визначалося, що єдиним джерелом державної влади є український народ. Суспільно-політичні умови сьогодення вказують на те, що працездатне населення готове взяти на себе значну частину тих питань, вирішенням яких раніше займалась адміністрація підприємств, установ.

Процес становлення нинішньої моделі функціонування профспілкової організації в Україні розпочався реформуванням системи перебудовання суспільних інституцій. Ця реформа поставила українське суспільство перед усвідомленням ролі профспілкового руху, який бере частину функцій адміністрації підприємства.

Норми Основного Закону є нормами прямої дії, і тому посідають особливе місце в системі права. Вони визначають основи функціонування та формування діяльності органів публічної адміністрації, розмежовують повноваження між центральними й місцевими органами влади, закріплюють права і свободи громадян щодо здійснення ними державного регулювання правовідносин у сфері захисту трудових прав, участь працівників у профспілках. Так, ст. 27 Конституції надає кожному право на захист свого життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань.

Основний Закон України надає право громадянам на участь у професійних спілках з метою захисту своїх трудових і соціально-економічних прав та інтересів. Професійні спілки є громадськими організаціями, що об'єднують громадян, пов'язаних спільними інтересами.

сами за родом їх професійної діяльності. Професійні спілки утворюються без попереднього дозволу на основі вільного вибору їх членів. Усі професійні спілки мають рівні права. Обмеження щодо членства у професійних спілках встановлюються виключно Конституцією і законами України (ст. 36) [1].

Досягненням українського суспільства стало прийняття у 1999 р. ЗУ «Про професійні спілки, їх права і гарантії діяльності», який офіційно закріпив за профспілками право на представництво й захист соціально-трудова прав та інтересів трудящих [6]. Крім цього, законодавчо закріпилася незалежність профспілок від органів державної влади, роботодавців, політичних партій і рухів.

Виходячи зі ст. 4 згаданого закону, законодавство про профспілки складається з Конституції України, ЗУ «Про об'єднання громадян», «Про професійні спілки, їх права і гарантії діяльності», Кодексу законів про працю України та інших нормативно-правових актів.

Продовження законодавчих стандартів у сфері захисту трудових прав знаходимо в ЗУ «Про соціальний діалог в Україні» [8] та «Про колективні договори і угоди» [9], про оплату, охорону праці та інших нормативно-правових актах.

Право на працю, використання правозахисних форм і методів прав та інтересів найманих працівників проголошено у Загальній декларації прав людини (ООН, 1948 р.), Міжнародному Пакті про економічні та культурні права (ООН, 1996 р.), Конвенціями і Рекомендаціями Міжнародної організації праці (МПО). На європейському рівні право про працю встановлено Європейською соціальною хартією (Рада Європи, 1961 р.).

У березні 2014 р. Україна ратифікувала Угоду про асоціацію з Європейським Союзом і перейшла у нову епоху свого розвитку, від партнерства і співробітництва до політичної асоціації та економічної інтеграції.

В Угоді про асоціацію між Україною, з одного боку, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншого боку, в гл. 21 ст. 419 зазначено, що «Сторони посилюють діалог та співробітництво щодо забезпечення гідної праці, політики зайнятості, безпечних та здорових умов праці, соціального діалогу, соціального захисту, соціального залучення, гендерної рівності та недискримінації». У ст. 421 окремо виділено роль соціальних партнерів, до яких входять і профспілки: «Сторони сприяють залученню всіх заінтересованих сторін, зокрема соціальних партнерів та організацій громадянського суспільства, у контексті впровадження реформ в Україні та співробітництва між Сторонами згідно з цією Угодою».

У профільному законі зазначається, якщо міжнародними договорами, угодами, конвенціями, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, передбачено більш високий рівень гарантій щодо забезпечення діяльності профспілок, то застосовуються норми міжнародного договору або угоди (ч. 3 ст. 4 ЗУ «Про професійні спілки, їх права і гарантії діяльності»).

Важливою складовою регулювання функціонування профспілкових організацій у сфері захисту прав працюючих є локальні нормативно-правові акти. Затвердження статутів профспілок, корпоративних договорів, використання статутних норм права не є новиною.

Статут професійної спілки – це основний нормативно-правовий акт працівників установи чи організації, прийнятий членами профспілкової організації у встановленому порядку, про правові та організаційні правила поведінки членів профспілки, органів та посадових осіб організації, їх взаємовідносини з іншими організаціями.

Норми Статуту профспілкової організації регламентують, головним чином, питання організаційної роботи самоврядних інституцій. Вони в основному відіграють роль кодифікатора вже чинного профспілкового законодавства, адаптують його норми до умов, розширюють їх поле правозастосування та включають у нормотворчий процес значну кількість членів профспілкової організації.

Так, Статут Всеукраїнської професійної спілки МВС України, ухвалений установчим з'їздом Всеукраїнської професійної спілки Міністерства внутрішніх справ України від 06 жовтня 2017 р., ставить за мету представництво, реалізацію та захист трудових, соціально-економічних прав та інтересів апарату Міністерства внутрішніх справ України, територіальних органів, закладів, установ, що належать до сфери управління Міністерства внутрішніх справ України та інших членів профспілки [10].

До повноважень профспілкової організації, виходячи із змісту Статуту Всеукраїнської професійної спілки МВС України, належать такі: здійснює громадський контроль за дотриманням роботодавцем законодавства про працю, про оплату праці, про зайнятість та інших законодавчих і нормативно-правових актів (п. 6 ч. 4); здійснює громадський контроль за дотриманням законодавства про охорону праці та створенням безпечних і нешкідливих умов праці, забезпеченням працівників спецодягом, засобами індивідуального і колективного захисту. Крім того, профспілкова організація бере участь у розслідуванні нещасних випадків, професійних захворювань, аварій, у роботі комісії з питань охорони праці (п. 6 ч. 6). Наведені повноваження є суттєвим чинником у правому забезпеченні захисту трудових прав членів профспілки.

Також у системі профспілкового захисту можна виділити три групи нормативно-правових договорів як локальних правових актів:

- договори між органами профспілкової організації та іншими профспілковими організаціями і підприємствами;
- договори між профспілковими органами і окремими громадянами України;
- договори (угоди), які мають міжнародно-правовий характер. Це договори (угоди) між органами місцевого самоврядування України і зарубіжних держав. Це договори (угоди) між профспілковими органами України і зарубіжними суб'єктами та ін.

Отже, використовуючи повноваження, надані чинною Конституцією, в Україні вдалося створити чітку систему нормативно-правових актів, які регулюють правовідносини у сфері функціонування професійних спілок. Регулювання відбувається на рівнях: Конституції України; законів України; міжнародних правових актів, згода на які дана Верховною Радою України; підзаконних нормативно-правових актів; локальних нормативно-правових актів. Для досягнення проголошених цілей в нормативно-правових актах у сфері захисту трудових прав слід вибудувати комплекс організаційних механізмів, адаптуючи до українських умов позитивні приклади діяльності професійних спілок у країнах Європейського Союзу.

Висновки. Правове регулювання має бути спрямоване: по-перше, на визначення кола відносин у сфері забезпечення трудових прав членів профспілкових організацій; по-друге, закріплення видів і заходів відповідальності посадових суб'єктів за невиконання або неналежне виконання зазначених повноважень; по-третє, розроблення та запровадження дійових механізмів гарантування функціонування профспілкових інституцій у сфері захисту трудових прав.

Список використаної літератури

1. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Алексеев С.С. Теория права. Москва: Изд-во БЕК, 1994. 224 с.
3. Розподіл постійного населення України за статтю та віком на 1 січня 2020 р.: Статистичний збірник. Київ: Державна служба статистики України, 2020. С. 9.
4. Професійна спілка (профспілка). URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki>. (дата звернення: 10.04.2020).
5. Флис І.М. Проблеми та перспективи розвитку профспілок. *Збірник науково-технічних прав*. 2014. С. 418–422.
6. Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності: Закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 45. Ст. 397.
7. Харитонов О.І., Харитонов Є.О. Порівняльне право Європи: Основи порівняльного правознавства. Європейські традиції. Харків: Одиссей, 2002. 592 с.
8. Про соціальний діалог в Україні: Закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 28. Ст. 255.
9. Про колективні договори і угоди: Закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 36. Ст. 361.
10. Статут Всеукраїнської професійної спілки МВС України від 06 жовтня 2017 року. URL: https://mvs.gov.ua/upload/file/statut_vps_re_str..pdf (дата звернення: 10.04.2020).